

ДР МИЛОШ М. РАДОЈКОВИЋ (1902-1993)

Више деценија смо се окупљали да слушамо професора Милоша Радојковића, да се учимо на његовом богатом научном и животном искуству. Само једном смо у овој средини мало проговорили о њему обележавајући на нама својствен начин седамдесетогодишњицу његовог живота и одлазак у пензију. Тада смо му посвећивали своје радове из области којима се бавимо. Сада смо се окупили да говоримо само о њему и његовом делу.

Па ни сада не говоримо само о њему као појединцу, јер је његов живот неодвојив од живота припадника генерације којој је припадао, које данас називамо "вршњацима овога века" у пуном значењу те речи. Они су имали ту срећу или несрећу да доживе и преживе мало благодети живота а много више све буре које су током овог столећа прохујале над Европом а нарочито изнад ових балканских простора. Рођени истих година, како би рекла наша песникиња Десанка Максимовић, на почетку овог века, само што су завршили основну школу - доживели су Први балкански рат који је њихове школе претворио у превијалишта за рањенике. Само што су завршили други разред гимназије - почео је Први светски рат који није само за дуже време прекинуо школовање већ је донео највећа искушења. Свака породица, па и сваки појединац добија свој крст. Заједничка им је Голгота, само су донекле могли да бирају пут којим ће носити свој крст: да остану под окупацијом или да се запуте у неизвесност изгнанства.

Свој крст је породица Радојковић понела другим путем напустивши Србију последњим возом који је, крајем 1915, отишао према Солуну. Одатле се морала тражити земља која је била вољна да прими српске избеглице. Радојковићи прелазе у Швајцарску где дечак Милош (рођен у Шапцу 25. марта/7. априла 1902) наставља своје средњошколско образовање али убрзо потом одлазе у Француску. У Паризу Милош Радојковић завршава гимназију (лицеј) где се упознаје с нешто старијим избеглицом Миланом Ј. Жујовићем коме ће касније постати колега на Правом факултету у Београду. Само је нека невидљива виша сила или случајност могла да удеси да професор Милан Жујовић буде ухапшен, осуђен и тако одстрањен с факултета у почетку године у којој је професору Милошу Радојковићу истицао други мандат декана (1958). Више пута ми је професор Радојковић рекао да су му то били најтежи тренуци у каријери иако је тешких тренутака имао и пре и после тог догађаја. У Паризу је Милош Радојковић завршио Филозофски факултет (ужа специјалност историја и географија), Правни факултет и Институт за високе међународне студије. Захваљујући томе могао је као један од ретких Југословена да стекне државни докторат одбранивши докторску дисертацију о ревизији уговора и Пакту Друштва народа (1930). Пре тога је у Институту за високе међународне студије одбранио рад о илирском покрету према француским изворима (1928).

По повратку у земљу запослио се у Министарству иностраних послова. Радио је у одељењу за Друштво народа али се на том послу није дуго

задржао јер је 1933. имао част да, између више кандидата, буде изабран за доцента Правног факултета у Београду за предмете Међународно јавно право и Дипломатска историја а 1938. за ванредног професора. Окупација Југославије 1941. године је вршњаке овог века затекла и пресекала када су били у најбољим животним и стваралачким годинама. Посебно је постао тежак положај наставника и асистента Универзитета који су једном противправном уредбом стављени на располагање а практично отпуштени с могућношћу да буду изабрани ако се пријаве на конкурс. Попут многих, професор Радојковић то није учинио. Саслушаван још пре рата у Управи града Београда због наводног помагања ширења комунистичке пропаганде и том приликом злостављан, ухапшен је 1942. и после краћег задржавања у затвору у Београду с једном групом затвореника пребачен у логор у Аустрији чији је комплекс логора назван по атару дотад непознатог сеоцета у коме се налазио: Маутхаузен. Ту је остао до ослобођења Аустрије и Југославије 1945, да би у својој земљи, као и многи логораши, морао да се пред новим правоверницима правда што је преживео.

На срећу да га то није више омело у пословима који су га чекали иако је дуго морао да доказује своју исправност и да чека да буде унапређен за редовног професора (1951). А послова је било превише. Предрат је умро шеф катедре Милета Новаковић а децембра 1944. стрељан је Илија Пржић који је с Милошем Радојковићем био биран за доцента и ванредног професора за исте предмете. Професор Радојковић се нашао не сам, већ усамљен. У другим приликама би имао неограничене могућности за рад али у приликама у којима се нашао, професор Радојковић је морао да се сналази како зна и уме у средини у којој су сумњичење и тајно потказивање постали највеће врлине. У посвећивању искључиво стручном раду професор Радојковић је видео једини начин да се преживе године великих разрачунавања. Његов рад у првих десет послератних година је најбоља илустрација. После књиге *Рат и међународно право* пуних десет година нема ниједног објављеног рада. Те године су испуњене радом на обнови Института за међународне студије, чији је управник био, у коме од 1949. окупља студенте и организује прве неформалне и необавезне курсеве за припремање доктората на којима предају и неки професори Факултета (Бартош, Благојевић, Вајс, Лукић). Касније се оснива и студентска стручна група за међународно право и дипломатску историју којом формално руководе студенти, али она стварно ради под дискретним руководством професора Радојковића. Кроз ту групу су прошле многе генерације из којих су и данашњи наставници не само на Катедри за међународно право и међународне односе (која је издвојена из Катедре за државно право првим статутом Факултета од 1956. и чији је први шеф могао да постане једини професор - Милош Радојковић).

Као и пре рата, професор Радојковић је био активан и ван Факултета, свуда где се његова стручност тражила. Био је у екипи југословенских стручњака на Дунавској конференцији у Београду (1948) и међу првим сарадницима Института за међународну политику и привреду. За име професора Радојковића је везан највећи и за ову државу најзначајнији полухват Института - израда *Прегледа развоја међународноправних односа Југославије*. Иако данас говоримо о професору Радојковићу, није неприлично да кажемо да је тада директор Института био професор Бартош. Чланови Редакционе комисије прве свеске *Прегледа* (1953) били су професори М. Радојковић и Б.Т. Благојевић. Председник је био А. Вајс а сарадници М. Марковић и Б. Николајевић који су прешли на Факултет и постали његови наставници. То је и данас спона између нашег Факултета и Института за међународну политику и привреду чијем је постављању и учвршћивању професор Радојковић дао свој лични допринос.

Није то био једини допринос професора Радојковића подизању угледа Факултета коме је изнад свега припадао и науци међународног права. Као предратни члан Југословенског удружења за међународно право, учество-

вао је у његовој обнови (1953) и руковођењу пуне две деценије, као генерални секретар (1953-1964), потпредседник (1964-1969) и председник (1969-1973). О угледу наших интернационалиста, међу којима је био и професор Радојковић, најбоље сведочи чињеница да је само годину дана после обнове Југословенско удружење за међународно прво добило мандат на 46. конференцији удружења за међународно право у Единбургу (1954) да организује наредну конференцију која је одржана у Дубровнику 1956. На тој конференцији су први пут учествовали совјетски и кинески правници па је захваљујући Југословенима Удружење за међународно право постало заиста светско. Успех југословенских правника је и у томе што је прихваћен њихов предлог да се у програм рада Удружења уврсти разматрање начела коегзистенције а професор Милош Радојковић је изабран за генералног известиоца за то питање. Значај тога видеће се када и Генерална скупштина УН усвоји декларацију тих начела (1970).

Као стручњак, професор Радојковић се одазивао сваком позиву да помогне. Био сам присутан када му је једном приликом Бартош рекао да треба да се састану да размотре једно важно питање. На то му је професор Радојковић одговорио на начин који му је био својствен: "Само нас ти, Милане, позови. Ми из Београда те ништа не коштамо, не дајеш нам ни дневнице ни путне трошкове, само једну кафу. Ако још добијемо и киселу воду, биће нам чист хар." Била је то алузија не само на потребу штедње него и на наше шкртарење и расипност када не треба. Остаје нам да проценимо колико је и данас актуелна.

Међутим, све то наткриљује улога професора Радојковића у покретању и дугогодишњем уређивању часописа "Југословенска ревија за међународно право" чији је одговорни уредник био у два маха (1954-1964. и 1973-1978) али скоро две и по деценије непрекидно (1954-1978) члан Уређивачког одбора утичући како на ниво часописа, тако и на његову тематску разноврсност. Ако је игде професор Радојковић уносио целог себе, то су несумњиво Факултет и "Ревија". У оба случаја (било да је реч о темама за семинарске радове, било о темама прилога у часопису) долазило је до изражаја интересовање професора Радојковића за многе области међународног права и међународних односа схваћених у најширем смислу речи, што се огледало и у његовим радовима.

Нема сумње да је најшире интересовање испољено у превођењу (заједно са В. Димићем и Б. Марковићем) Ле Фировог *Међународног јавног права* (1934) у коме су, по угледу на Миленка Веснића (који је допуњавао уџбенике Ниса и Ривијеа), излагања допуњена новим подацима. У реду најопштијих дела треба поменути скрипта из Међународног јавног права 1957. и 1959 (овога пута коауторски рад, у два дела) и чланак о непризнавању противправних аката, објављен на француском језику у *Споменици Андрашију* (1968). Питањима од највећег међународног значаја је посвећено више радова у домаћим и страним часописима о разоружању и употреби нуклеарне енергије (1957-1973) и коегзистенцији држава (1958-1973).

Стицајем околности, ратно право је постало једна од области у којој професор Радојковић доминира. Можда би и он могао да понови оно што ми је рекао његов учитељ и члан комисије пред којом је бранио докторску дисертацију Рене Касен - да се бави ратним правом зато што други неће или, тачније, што други избегавају. Стање у нашој литератури, нарочито од 1956. то најбоље потврђује. Ратном праву припадају и радови: *Међународна заједница и кривична одговорност у доба оружаног сукоба* (1973) и *Заштита бораца и међународни поредак* (1975). Ти и други радови као: *Ревизија уговора и Лакт Друштва народа* (1930), *Дефиниција нападача* (1933), *Фашистичка Италија и Друштво народа* (1935), *Како се поставља колонијални проблем* (1937) и *Заштита мањина у међународном праву* (1969) показују истанчани осећај професора Радојковића за актуелна међународна питања.

То важи и за питања из посебних области у којима међународно право добија све већу улогу, што је предвиђао давни Радојковићев претходник Гершић. Професор Радојковић је сматрао да то пре свега важи за саобраћај. Зато је посветио велику пажњу питању Србије и међународног положаја Бердапа од Париског конгреса до светског рата (1935) и Дунава јуче и данас (1970). Колики је значај придавао том скупу питања најбоље показује да је рад Славка Стојковића о значају изградње система на Бердапу два пута објавио у "Југословенској ревији за међународно право" (на нашем и на француском језику), што ни у једном другом случају није учинио. Професор Радојковић је био и један од првих југословенских правника који је писао о ваздухопловном праву (1937).

Радови о Дунаву показују и велику приврженост професора Радојковића питањима значајним за мале народе и њихове земље, што је такође наследио од Гершића. Зато не изненађује Радојковићев рад о међународном положају Белгије (1938). Није запостављена ни национална и дипломатска историја. И у радовима из тих области се показује писац који је учио на изворима и све проверавао са становишта науке. Он није "патриота" ни националиста, понајмање је шовинист. Напротив, он у националној историји види и издваја оно што спаја, што сматра најбољим. Не случајно не пише о чисто "српским" темама, не глорификује српску прошлост већ више радова посвећује илирском покрету (1928, 1933, 1937, 1939).

Обично се каже да ће суд о вредности радова дати они који долазе. Међутим, многи радови професора Радојковића већ су одавно добили своју оцену. Докторска дисертација о ревизији међународних уговора, посебно значајна због покушаја да се ревидирају уговори о миру закључени после Првог светског рата, награђена је а неколико деценија касније је генерални секретар УН (у ствари стучна правна служба Секретаријата) с још само једном тезом нашег аутора, сврстава у библиографију која је послужила за изразу Бечке конвенције о уговорном праву. Тако није оцењена ни у своје време много хваљена дисертација Милована Миловановића о гарантним уговорима. Сувишно је било шта рећи о ратном праву које у наше време има значај можда само за наше просторе. Патриотизам професора Радојковића је био дискретан и космополитски у исти мах. И то је некакво гершићевско наслеђе схватања да се свом народу и држави на најбољи начин служи залагањем за нешто што је свима заједничко. Из тога је настало уверење да је међународно право, ма како мањкаво било, ипак најчвршћи ослонац у борби малих држава не за формалну равноправност, већ за опстанак. Иза тога је проистекла помна анализа правних начела коегзистенције која имају своје дубоке корене како у уговорном, тако и у обичајном међународном праву. Сигурно би и данас била актуелна не само у два маха вођена расправа о природи међународног права него и о често "школским" темама као што су "Начертаније", Дунавска конвенција, Женевска конвенција, Нирнбершка начела, заштита мањина или босанскохерцеговачка криза 1875-1878.

Теме су актуелне и данас, можда више него онда када су разматране јер их савремени живот ставља на дневни ред. Прилике су се промениле али нагоре, како се није могло замислити. Ако краћи живот може некада да представља срећу - онда су вршњаци и сапутници Милоша Радојковића - Милан Бартош, Славко Стојковић, Иван Томшич и нешто старији Јурај Андраши били срећнији за једну трагедију мање, нашу данашњу трагедију која је направила пустош не само око нас већ и у нама. Милош Радојковић, кога је здравље најдуже служило, доживео је да се пита шта је међународно право које су генерације стрпљиво стварале и предавале. Тешко је то доживео али је као вечни тихи оптимиста веровао да све мора да се "истутњи" и да ће опет све морати да дође на своје место ("па, наравно", како је само он умео да каже). Нажалост, довољно је било да га здравље само у једном тренутку изневери и заувек спречи да то доживи. Искрено смо тужни због тога. Посебно смо тужни ми који смо се, по природи посла који обављамо,

најчешће обраћали професору Радојковићу за мишљење и савет. Његове мудре и одмерене речи чиниле су нас сигурнијим. Остали смо сами баш сада када треба највише да учинимо да се *свака ствар врати на своје место*. Тај тежак и частан задатак схватићемо не само као грађанску патриотску дужност већ и као испуњавање великог моралног дуга према нашем драгом професору Милошу Радојковићу. Нека му је вечна хвала и слава. (1)

Момир Милојевић

(1) Говор одржан на комеморативној седници Наставно-научног већа Правног факултета у Београду 28. маја 1993. године.